

להאכילו בידיים במצוות עשה

א. הברייתות מדברות על איסורי דם, שרצים, טומאה ושבת, ורבותינו הראשונים סבורים שיש ללמוד מאיסורים אלו לשאר איסורי התורה. מה הדין במצוות עשה? האם גם בהם נאמר האיסור להאכילו בידיים?

שירה שומרת על יובל בן הארבע. הם נמצאים בקומה הרביעית והיא מעדיפה שלא לרדת לסוכה שנמצאת בחצר למטה. מותר לה לתת ליובל ארוחת ערב? הוא אמנם פטור מסוכה, אך האיסור להאכיל קטן בידיים נאמר להלכה גם בקטן שלא הגיע לגיל חינוך. האכלה מחוץ לסוכה מוגדרת כהאכלת איסור? מה אתה חושב?

ב. תרומת הדשן הביא את דברי המהר"ם מרוטנבורג (סימן קכה):

שאלה: קטן בערב פסח שרי להאכילו מצות¹ או לאו? תשובה: יראה דאם לא הגיע הקטן לכלל דעת כ"כ, שידוע ומבין מה שמספרים לו מניסים ונפלאות ביציאת מצרים, שרי להאכילו. ואף על פי דאסרו חכמים לגדול אכילת מצה בערב פסח מזמן איסור חמץ ואילך, וקי"ל דלא ספינו בידיים איסור לקטן, הא חולק מהר"ם בהלכות ברכות שלו, דהני מילי באיסור לאו אבל ביטול מצות עשה ספינו ליה. ובזה יישב המנהג שנהגו להטעים התינוקות מן הקידוש בב"ה, ועיין שם; והרי נידון דידן נמי אין האיסור אלא משום ביטול ופגם המצות.

בעל ההגהות מיימוניות הביא את הדברים בצורה מלאה יותר (שבת כט, ח):

והמקדש בבית הכנסת אין לו לטעום דכיון דאין קידוש אלא במקום סעודה (והוא לא סועד בבית הכנסת כך שהוא לא יוצא ידי חובת קידוש) הרי הוא טועם קודם קידוש, אבל יכולים להשקות לקטנים כמו שנהגו דהא דאמרינן בפ' חרש דבידים לא ספינו להו היינו בלאו כגון נבילות וטריפות וכיוצא בהן דנפקא לן מלא תאכלו וכו' אבל קידוש היום מצות עשה היא לא אתיא מהתם.

חזור אל שירה המתלבטת אם מותר לה לתת ליובל בן הארבע ארוחת ערב מחוץ לסוכה. מה יענה לה המהר"ם?

ג. לדברי המהר"ם, האיסור נאמר אפוא דווקא ב'לאו כגון נבילות וטריפות וכיוצא בהן' אך לא בביטול מצות עשה. לכן מותר לדעתו לתת לקטן לשתות מיין הקידוש בבית הכנסת למרות שאין קידוש אלא במקום סעודה ואסור לשתות לפני קידוש. המאירי מסביר בדרך דומה את ההיתר להאכיל קטן ביום כיפור (מאירי עירובין מ):

ואין טענה מכאן שלא להאכיל את התינוק ביום הכפורים וכן לא ממה שאמרו להזהיר גדולים על הקטנים כמו שאמרוהו ביבמות בדקא ספי ליה בידיים שלא אמרוהו אלא באסורין והרי אמרו יומא ע"ז ב' מדיחה אשה ידה ונותנת פת לתינוק וכן גזרו על שמאי להאכילן בשתי ידיו ואף על

1. בערב פסח אסור כידוע לאכול מצות.

פי שאין שם סכנה... וכן אמרו בתוספתא פ"ד דיומא בהדיא שביום הכפורים תינוקות מותרים בכלם וכן אמרו ר' עקיבא היה מבטל תלמוד תורה להאכיל לקטנים.

חשוב: מדוע אכילה ביום כיפור אינה נחשבת כאיסורים? מה בינה ובין נבלה וטרפה?

ד. לאחר שנפגשנו עם המהר"ם והמאירי המחלקים בין איסורים לביטול עשה, נמשיך לדברי הר"ן הן בהיתר לרחוץ ולסוך קטן (יומא דף א בדפי הרי"ף):

לפיכך היה נראה לי דכולהו מדאורייתא נינהו (כל חמשת האיסורים ולא רק האיסור לאכול) אלא דכיון דלאו בכלל ענויי דכתיבי בקרא בהדיא באורייתא נינהו אלא מרביא דשבתון אתו וכדאיתא בגמרא קילי טפי ומסרן הכתוב לחכמים והן הקלו בהן כפי מה שראו והתירו כל שאינו נעשה לתענוג. וכן דעת הרמב"ם ז"ל בפ"א מהלכות שביתת עשור דכולהו מדאורייתא נינהו. אלא דלא מיחוורא לי הא דתניא לקמן [דף עח ב] התינוקות מותרין בכולן חוץ מנעילת הסנדל ומוכח בגמ' דמותרין בכולן דקאמר היינו דמותר לגדולים לרוחצן ולסוכן וכמו שנפרש עלה דההיא בס"ד והא הני ודאי לתענוג עבדי להו ואי מנעיין הני מנייהו חד יומא לא מסתכני ואי מדאורייתא היכי שרי והא כתיב לא תאכלום וקרי ביה לא תאכילום להזהיר גדולים על הקטנים... ובשלמא אי דרבנן נינהו שפיר שכל שהוא לצרכו של תינוק אף על פי שהגיע לחינוך מאכילין אותו איסור מדרבנן ואפילו בידים²... אלא אי אמרת מדאורייתא נינהו היכי שרי.

מה שואל הר"ן על ההיתר לרחוץ ולסוך קטן? כיצד הוא היה מסביר את ההיתר אם איסורים אלו היו איסורי דרבנן? הוכח מקושיית הר"ן שהוא איננו סבור כמאירי!

הר"ן מקשה על ההבנה שהרחיצה והסיכה אסורים מהתורה: אם כך אז מדוע מותר לרחוץ ולסוך קטנים, הרי אסור להאכיל קטנים איסורי תורה! ההיתר להאכיל קטנים מובן לר"ן: הוא נובע מכך שקטנים חייבים לאכול ביום הכיפורים ואין ביכולתם לצום, שכן הצום מסכן אותם. אך איך נסביר את ההיתר לרחצם ולסוכם, הרי הם יכולים לוותר על רחיצה וסיכה יום אחד? אם הרחיצה והסיכה היו אסורים מדרבנן ההיתר היה מובן, שכן לדעת הר"ן מותר להאכיל קטן איסור דרבנן לצרכו. מקושייתו של הר"ן עולה שהוא אינו סבור כמאירי: המאירי הרי הסביר שההיתר להאכיל קטנים נובע מהחילוק בין איסור לביטול עשה כיום כיפור, והסבר זה יפה גם לרחיצה וסיכה, כך שהר"ן לא היה מתקשה בקושייתו אילו היה סבור כמאירי.

ה. לאחר שנפגשנו מעט עם דברי רבותינו הראשונים, נמשיך אל רבותינו הפוסקים, אל הבית יוסף והמשנה ברורה, ונלמד את הכרעתם. נפתח בדיונו של ה**ב"י** על קידוש בבית כנסת (ב"י אור"ח רסט): והמקדש בבית הכנסת אין לו לשתות מיין של קידוש וכו'. כן כתב הרא"ש בריש פרק ערבי פסחים (סי' ה) ורבינו ירוחם בחלק א' (סו.) והגהות (מיימוניות) בפרק כ"ט (אות מ) וכן כתב המרדכי בפרק ערבי פסחים (לה.) בשם מור"ם (מראטנבערג הל' ברכות תפו ע' קעה) ואף על פי שכתב שה"ר שמואל אומר בשם השר מקוצי שמותר המקדש לשתות במקום אחר ולא חשיב

2. הר"ן סבור כדעת הרשב"א שמותר להאכיל קטן בידים איסור דרבנן לצרכו של התינוק.

כשותה קודם קידוש³ והביא ראייה לדבר, וכן כתב בספר מצות קטן (עי' הגהות סמ"ק מצוה רפא אות ג) נהגו העולם כדברי האוסרים (על המקדש) לשתות (את יין הקידוש) שלא במקום סעודה: וכתבו הגהות (מיימוניות) בפרק כ"ט (אות מ) שיכולין להשקותו לקטנים דהא דאמרין בפרק חרש (יבמות קיד.) דבידים לא ספינן להו איסורא היינו נבלות וטרפות ובהאי גוונא דנפקא לן מלא תאכלון] (ויקרא יא מב) אבל קידוש היום מצות עשה הוא ולא נפקא לן מהתם עכ"ל, ולדברי האומרים דאפילו איסורי דרבנן לא ספינן להו לקטנים בידיים כמו שאכתוב ב[סוף] סימן שמ"ג (וא"כ הם ודאי לא יקבלו את דברי המהר"ם - אם אפילו איסור דרבנן אסור להאכיל לקטן אז ק"ו שיהיה אסור להאכילו בדבר שאסור מחמת עשה) אפשר דכיון שיש מתירין לשתות בבית הכנסת אפילו לגדולים (הדעה שהביא הב"י לעיל) אף על פי שהגדולים נוהגים כדברי האוסרים מכל מקום לא חשיב איסור כולי האי שיאסר להשקותו לקטנים אי נמי דכיון דאי לא הוו שתו קטנים הויה ברכה לבטלה (שהרי אף אחד לא היה שותה וא"כ ברכת בורא פרי הגפן הייתה לבטלה) [שרינן] איסור שתיה לקטנים שלא במקום סעודה כדי שלא תהא ברכת הגדול לבטלה.

מדוע הב"י מציע הסברים נוספים למנהג ולא מוכן להסתפק בהסברו של המהר"ם? מהם אותם הסברים נוספים שמציע הב"י?

הב"י אינו מוכן להסתפק בחילוק שבין איסור לעשה משום שלדעתו הסבורים שהאיסור נאמר גם באיסורי דרבנן לא יוכלו לקבל הסבר זה: אם אסור להאכיל לקטן איסורי דרבנן ק"ו שאסור להאכילו בביטול עשה. לכן הב"י מציע שני הסברים נוספים לנתינת היין לקטנים: האחד, ניתן לסמוך בקטנים על העמדה ששתיית יין הקידוש אינה כלולה באיסור לשתות לפני קידוש; השני, כדי שלא תהא ברכת המקדש ברכה לבטלה מתירים את האיסור להאכיל קטנים לפני הקידוש.

הב"י סבור אפוא שהאוסרים להאכיל קטנים איסורי דרבנן יחלקו על המהר"ם והמאירי. ומאחר שבסימן שמג' הוא פוסק כעמדה זו, הרי שניתן ללמוד מכך שלדעתו האיסור להאכיל קטנים נאמר גם בביטול עשה. נראה שגם המשנ"ב פוסק כך. בהלכות סוכה המשנ"ב פוסק שאסור להאכיל קטנים מחוץ לסוכה (תרמ, ה):

ולכו"ע אסור להאכיל לקטן בידיים חוץ לסוכה אפילו לאדם אחר דהיינו ליתן לתוך פיו או לצוות לו לאכול.

המשנ"ב פוסק שאסור להאכיל קטן מחוץ לסוכה, וזאת על אף שאכילה מחוץ לסוכה היא ביטול עשה ולא איסור, ומכאן שלדעתו אין לחלק בין איסור ובין ביטול עשה: בשניהם אסור להאכיל את הקטן. **בשער הציזון** המשנ"ב מסייג את האיסור (שער הציזון תרמ, ח):

ולאפוקי כשמניח לפניו לאכול והוא אוכל מעצמו (כלומר, האיסור הוא רק כשמאכילו בידיים ממש או שמצווה עליו לאכול מחוץ לסוכה).

חשוב: מדוע מותר להניח לפני הקטן את האוכל? מדוע מעשה זה אינו נחשב כהאכלתו בידיים? אתה חושב שהמשנ"ב היה מתיר זאת גם במקרים אחרים?

---

3. הם סבורים ששתיית יין הקידוש על ידי המקדש אינה כלולה באיסור לשתות לפני הקידוש, ואפילו כאשר הקידוש לא מתיר למקדש לאכול אכילה נוספת, כגון קידוש שלא במקום סעודה.

1. כפי שראינו בדף הקודם, להלכה האיסור להאכילו בידים נאמר גם בקטן שלא הגיע לגיל חינוך, ואפילו בתינוק שאינו בר הבנה. האם גם האיסור להאכיל בידים מחוץ לסוכה נאמר בקטן שכזה? האם מותר להאכיל תינוק בן חצי שנה מחוץ לסוכה? תאמרו: אם האיסור להאכילו בידים נוהג גם בעשה, ואם הוא נוהג בדרך כלל גם בקטן בן יומו, אז מדוע שבמצוות עשה הוא ינהג דווקא בקטן שהגיע לגיל חינוך? וכך אכן כתב הרב משה לוי בתשובה. הוא עצמו סבור שהאיסור כלל אינו נוהג במצוות עשה, אך האוסרים יאסרו לדעתו גם בקטן שלא הגיע לגיל חינוך (תפילה למשה ד, ג):

ואף שהמג"א וסיעתו הנ"ל דיברו בקטן שאינו צריך לאמו, מכל מקום נראה שלענין מה שכתבו שאסור להאכילו בידים חוץ לסוכה אין לחלק בין צריך לאמו לאינו צריך, שהרי איסור זה הוא מן התורה ולא מצד מצות חינוך מדברי סופרים. וכן מוכח ממה ששנינו בגמ' שהטעם שמותר לתת לתינוק חלב של עבודת כוכבים או של בהמה טמאה, משום שסתם תינוק מסוכן הוא אצל חלב. ומוכח אפוא שגם לתינוק בן יומו אסור להאכיל בידים דבר שאסור לגדול לאכול... ומינה לנידון דידן שאסור להאכיל יותר מכביצה פת לקטן אפילו אם צריך לאמו, כשהוא מחוץ לסוכה.

מאחר שהאיסור להאכילו בידים נאמר גם בקטן בן יומו, ומאחר שלדעתם הוא נאמר גם במצוות עשה, הרי שאסור להאכיל אפילו קטן שצריך לאמו מחוץ לסוכה. בעל המנוחת אהבה עצמו העיר שהפוסקים עסקו בקטן שאינו צריך לאמו, שהגיע לגיל חינוך מצוות סוכה. אלא שלדעתו הם עסקו בקטן שכזה רק בשל החלק הראשון של דבריהם שעוסק בחובה לחנכו. נלמד למשל את דברי החיי אדם (חלק ב-ג, קמז, כה):

וקטנים שצריכים לאמם, דהיינו כבן ה' או ו' כל חד לפי חורפיה, אין אביו חייב לחנכו. אבל יותר מזה, חייב אביו לחנכו במצות וגם אחרים אסורים ליתן לו לאכול חוץ לסוכה.

באיזה קטן עוסק החלק האחרון, 'וגם אחרים אסורים ליתן לו לאכול חוץ לסוכה', להבנת הרב משה לוי? מדוע הוא מפרש כך?

פוסקים אחרים הסתפקו בכך. כך למשל כתב הרב חיים קנייבסקי (שונה הלכות, חלק ג, עמ' שלא):
ולכו"ע אסור אפילו לאדם אחר להאכיל לקטן בידים חוץ לסוכה, דהיינו ליתן לתוך פיו או לצוות לו לאכול... (ועיין לעיל בסימן שמג' דין ה' דאיסור להאכילו הוא אפילו בתינוק שאינו בר הבנה כלל וצ"ע אם גם כאן כן וא"כ יפה עשה שמאי וי"ל).

ר' חיים קנייבסקי מסתפק אפוא בשאלתנו. נלמד את דיונו המחודש של הרב אליהו שלזינגר שמגביל את האיסור לקטן שהגיע לגיל חינוך (אלו הם מועדי):

אמנם צריך עיון דאפילו אם הוא קטן הצריך לאמו ואפילו תינוק האיך מותר לספות לו בידים אכילת איסור, אף שיש סברא לומר דאין זו אכילת איסור אלא אכילה במקום אסור מ"מ מאי שנא ואפילו קטן ממש היה לנו לחייב להאכילו בסוכה דוקא. ונראה לבאר על פי מה שכתב בחידושי הגרי"ז ערכין (ג, א) על המשנה בסוכה כ"ח דקטן שאינו צריך לאמו חייב בסוכה, ודן שם בגדר שיעור זה דכשאינו צריך לאמו חייב בסוכה די"ל שהוא שיעור בדין חינוך דכשאינו צריך לאמו חל עליו החיוב דחינוך במצות סוכה. אמנם עיקר הדבר המבואר בזה נראה דכיון דלענין חינוך במצוות הרי בעינן שיהא חזי לקיום המצוה וכמו דאמרין בערכין גבי לולב קטן היודע לנענע חייב בלולב וכן גבי ציצית קטן היודע להתעטף חייב בציצית, וכיון דבגדול עצמו מצטער פטור ממצות סוכה א"כ הוא הדין קטן כשצריך הוא לאמו הרי הוא מצטער ואינו ראוי

לקיום המצוה, ומטעם זה הוא דלא חל עליו חיובא דמצות סוכה דחשיב שאינו ראוי לקיום המצוה ליכא עליו חיובא, ובכהאי גוונא דמצטער הוא בלא אמו מיקרי דלא חזי למצוה, והיינו כיון שאמו פטורה ממצות סוכה בנה נגרר אחריה מחמת שיש לו דין מצטער בסוכה שהרי הוא צריך לאמו, ומהאי טעמא לא צריך להאכילו בסוכה דוקא ושפיר אפשר להאכילו מחוץ לסוכה.

מהי תשובתו של הרב שלזינגר? מדוע מותר להאכיל קטן שצריך לאמו מחוץ לסוכה?

לדבריו, קטן שצריך לאמו פטור לא רק מפני שעדיין לא הגיע לגיל חינוך אלא גם בשל הגדרתו כמצטער: הוא צריך לאמו ואמו ישנה מחוץ לסוכה. לכן מותר להאכיל קטן שצריך לאמו מחוץ לסוכה: הוא מוגדר כמצטער ומצטער פטור מן הסוכה.

אנסה להציע הסבר אחר להגבלת האיסור לקטן שהגיע לגיל חינוך, עמדה שעולה כאמור מפשטות דברי החיי אדם: יתכן שגם העמדה שמרחיבה את האיסור למצוות עשה מודה שמצוות עשה שונות מאיסורים. באיסורים, יסוד האיסור הוא שאסור לגרום לקטן לחטוא, ועצם האכילה היא חטא⁴. הבעייתיות שבביטול עשה, לעומת זאת, היא לא עצם הדבר אלא רק ההתעלמות והזלזול בציווי, בעיה שאינה קיימת כמובן בקטן שלא הגיע לגיל חינוך ואינו מצווה. האיסור להאכיל קטן מחוץ לסוכה נובע אפוא מחיובו מדרבנן בסוכה, חיוב שמגדיר את אכילתו כחטא⁵. לכן גם העמדה שמרחיבה את האיסור להאכילו בידיים בידיים למצוות עשה, מודה שבעשה הוא נאמר בקטן שהגיע לגיל חינוך בלבד.

שאלות להתבוננות וסיכום:

1. האם האיסור להאכילו בידיים נאמר גם במצוות עשה? מה יענה המהר"ם לשאלתנו? מה הוא התיר מכוח תפיסתו? איזה היתר הסביר המאירי לאור תפיסה זו?
2. הב"י כתב שאין להסתמך על סברה זו לבדה כדי להתיר לקטנים לשתות את יין הקידוש בבית הכנסת. מדוע? אילו ראשונים חולקים עליה לדעתו? מדוע הוא מתיר בכל זאת לקטנים לשתות את יין הקידוש? מהי אפוא הכרעת השו"ע בשאלה העקרונית האם האיסור להאכילו בידיים נאמר במצוות עשה?
3. באיזה קטן המשנ"ב אוסר להאכילו בידיים מחוץ לסוכה? מהי עמדתו של הרב משה לוי ומה נימוקו? נסה להסביר את סברת המגבילים את האיסור לקטן שהגיע לגיל חינוך.

4. וכפי שראינו בדף הקודם, למרות שהקטן אינו מצווה בפועל, מהותית הוא שייך למצוות התורה והאכילה עצמה נחשבת כחטא.
5. חילוק זה מובן יותר אם נאמר שהחיוב על הקטן עצמו, אך ניתן להבינו גם אם נאמר שהחיוב על האב, שכן ניתן להבין שהחיוב על האב מוביל להתבוננות על מעשה הקטן כחטא.